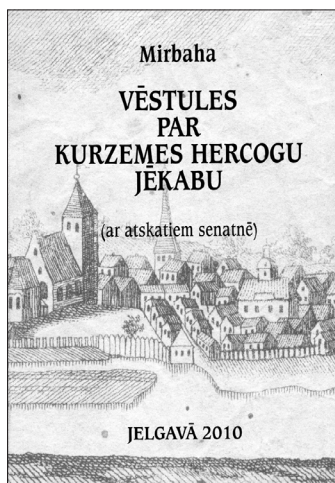

RECENZIJAS

Mirbaha Vēstules par Kurzemes hercogu Jēkabu (ar atskatiem senatnē). Tulkojusi Elza Stērste. 1899. gada izdevuma teksts ar priekšvārdu un komentāriem. – Jelgava, 2010.

Atzīmējot Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības 195. gadadienu, Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejs izdevis Kurzemes muižnieka Oto fon Mirbaha (*Otto von Mirbach*) darba “*Briefe aus und nach Kurland während der Regierungsjahre des Herzogs Jakob. Mit Rückblicken in die Vorzeit*” pamatīgi saīsināto tulkojumu, kuru pašās 19. gs. beigās esot veikusi jelgavniece, vēlāk pazīstamā rakstniece Elza Stērste (1885–1976).¹ Uzreiz jānorāda, ka šāda izvēle minētās biedrības godināšanai nav visai veiksmīga, turklāt realizācija, godīgi sakot, ir neizdevusies. Un to nosaka gan pati Mirbaha grāmata, resp., tās teksts, gan arī muzeja darbinieku pieeja E. Stērstes tulkojuma publicēšanai.

Krievijas valsts padomnieka un kambarkunga Oto fon Mirbaha (1766?–1855) darbs ir sarakstīts 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā populārajā vēstuļu romāna formā. Tā saturu veido Mirbaha sacerētas vēstules, par kuru autoriem viņš padarīja izdomātas personas – 17. gs. Kurzemes hercogistes kancleram Melhioram fon Felkerzāmam nebija dēlu Melhiora un Georga (latviešu tulkojumā Jura), kuri tiek uzdoti par vēstuļu autoriem, tāpat Heinrihs jeb Indriķis fon Galens ir mītisks personāžs. Tikpat izdomāti vai brīvi interpretēti ir arī romanā aprakstītie notikumi. Sacerot savas “vēstules”, Mirbahs gan smēlās ziņas no tā laika vēstures grāmatām un atsevišķiem arhīvu dokumentiem, tomēr ar informāciju rīkojās kā jau rakstniekam ar fantāziju piedienas – uz hercoga Jēkaba valdīšanas laiku tika attiecināti daudzi notikumi, kas patiesībā risinājās jau pēc hercoga nāves, jo, pat ietverot “vēstulēs” reālus dokumentus, Mirbahs nereti mainīja ne vien to datējumu, bet arī tekstu. Piemēram, 6., 28. u.c. vēstulēs pieminēta Ēdu

¹ Uz 1899. gada izdevuma vāka gan ir iespiesti tikai iniciāļi E. S. un priekšvārdā pieminēta tulkotāja sieviešu dzimtē – nekas cits uz Stērstes autorību nenorāda.

(vāciski *Ehden*) dzelzsmanufaktūra, kas atradās netālu no Kuldīgas. Taču šo manufaktūru ierīkoja tikai hercoga Jēkaba dēls Frīdrihs Kazimirs 17. gs. 90. gadu vidū, bet Mirbaha 28. vēstulē sniegtā tabula par manufaktūras darbību it kā par laiku no 1667. gada 8. janvāra līdz 8. maijam patiesībā attiecas uz laiku no 1695. gada 19. oktobra līdz 1696. gada 16. februārim. Arī Ēdu miestīņa apraksts, kas sniegts šajā vēstulē (it kā no 1677. g.), ir ņemts no manufaktūras pārvaldnieka Matiasa Foigta (*Voigt*) 1701. gada 12. jūlija ziņojuma, dzelzsmanufaktūru inspektors zviedrs Bengts Strēms (*Stroem*) hercogistē ieradās jau pēc hercoga Jēkaba nāves, un Baldonē nebija hercogistes vecākā dzelzsmanufaktūra. Savukārt 27. vēstulē citēto it kā Baldones manufaktūras kalēja Strazdu Jāņa 1677. gada zvērestu tiešām tika nodevis Strazdu Jānis, taču tas notika 1692. gada 27. augustā Kliņģu (*Klingen*) dzelzsmanufaktūrā. Šādu uzskaitījumu var turpināt vēl un vēl, turklāt daudzviet Mirbahs devis arī kļūdainus skaitļus un nepareizus uzvārdus, par ko var pārliecināties, ielūkojoties attiecīgos dokumentos, kas saglabājušies Latvijas Valsts vēstures arhīva Kurzemes hercogu fondā (nr. 554).

Kā jau minēts, ar vēsturisku precizitāti neizceļas arī tie Mirbaha sniegtie fakti, kas tiešām saistās ar hercoga Jēkaba laikmetu. Tā vairākās “vēstulēs” (1., 20.) Mirbahs pārstāsta no Rēveles (Tallinas) mācītāja Kristiana Kelha (*Kelch*) hronikas ņemto stāstu par hercogienes acu priekšā notikušo rokas nociršanu franču deju meistaram, kad 1658. gadā zviedri nodevīgi iebruka Jelgavas pilī, kā dēļ pēc dažām dienām dzimušajam princim Aleksandram bijusi kropla labā roka. Avoti gan neaplicina šā stāsta patiesumu. Kelha ietekme acīmredzot izpaudusies arī zviedru uzbrukuma datējumā – Mirbahs visur kā pils ieņemšanas laiku min 30. septembri. Tas ir pareizs datums pēc zviedru lietotā Juliāna kalendāra (vecā stila), taču hercogistē kopš 1618. gada bija spēkā Gregora kalendārs jeb jaunais stils – tādējādi uzbrukums notika 10. oktobrī. Savukārt 4. vēstulē Mirbahs apraksta hercoga Jēkaba ģimenes dzīvi, pieminot, ka jaunākā meita Marija Amēlija 1673. gada martā esot Jelgavā salaulājusies ar Hesenes-Kaseles landgrāfu Kārli, bet vecākā – Luīze Šarlote – kopā ar vīru Hesenes-Homburgas landgrāfu Frīdrihu tajā pašā laikā gaidot Jelgavā savu pirmdzimto. Arī šeit Mirbahs savij patiesību ar izdomu. Tā Marijas Amēlijas laulības notika 1673. gada maijā Kaselē, bet Kurzemē jaunais pāris pēc kāzām nav bijis, tāpat arī vecākā meita, kuras vārds bija Luīze Elizabete, nevis Šarlote, tolaik kopā ar vīru uzturējās Kaselē, kur jau 1672. gadā bija dzimis viņu pirmais bērns – meita Šarlote. Un atkal – līdzīgu neprecizitāšu uzskaitījumu varētu turpināt vēl ilgi.

Faktiski var ņemt jebkuru Mirbaha uzrakstīto teikumu un atrast tajā vēsturiskas neprecizitātes, kļūdas un aplamības. Bet tas arī ir saprotams un nebūtu nekas ļauns, ja šo grāmatu uztvertu tā, kā to vajadzētu darīt – kā daiļdarbu, kas noder patīkamai vakara pavadīšanai, nevis kā zinātnisku pētījumu. Diemžēl notika tieši pretējais, un Mirbaha darbs atstāja visdziļāko ietekmi negatīvā nozīmē uz visu turpmāko Kurzemes hercogistes, sevišķi hercoga Jēkaba laikmeta, pētniecību. “Vēstuļu” pirmais izdevums nāca klajā 1844. gadā un ieguva tik lielu popularitāti, ka jau pēc diviem gadiem piedzīvoja atkārtotu izdevumu. Aprakstītie (pseido)vēsturiskie fakti un iestrādātie citāti no dokumentiem maldināja lasītājus, par ko

liecina jau pirmās atsauksmes par šo darbu, kuras nedēļas laikrakstā *“Das Inland”* publicēja T. Kalmeijers un E. A. Fingstens, kam nebija ne mazāko šaubu par “vēstulēs” izklāstīto faktu atbilstību patiesībai. Tāpat arī Baltijas vēstures bibliogrāfijas sastādītājs E. Vinkelmans pie Mirbaha darba nosaukuma piemetināja, ka “vēstules ir izdomātas, taču pamatojoties uz rūpīgiem pētījumiem”.² Vienīgais, kurš spēja objektīvi paraudzīties uz šo darbu, bija Kurzemes guberņas valdes arhivārs un vēstures pētnieks Johans Heinrihs (Jānis Indriķis) Valdemārs, kurš bija personiski pazinis Mirbahu un pat devis viņam materiālus no saviem krājumiem. Taču galarezultātu Valdemārs novērtēja ļoti kritiski un pilnīgi pareizi uzskatīja, ka “šādas diletantiskas fantāzijas nodara lielu kaitējumu striktai vēstures pētniecībai”.³ Diemžēl nākamie vēsturnieki turpināja izmantot Mirbaha sniegtās ziņas bez jebkādas konfrontācijas ar arhīvu materiālu, un tās pārceļo no darba darbā vēl līdz pat pēdējam laikam.

Tādēļ Mirbaha grāmatas – šajā gadījumā saīsinātā latviešu tulkojuma atkārtota publicēšana bez jebkāda zinātniskā aparāta un komentāriem (lai gan titullapā tādi pieteikti, tekstā komentāru nav, un ir pazuduši pat E. Stērstes sniegtie paskaidrojumi), ir uzskatāma drīzāk par kaitniecīgu, nevis derīgu pasākumu. Jau tādēļ vien, ka savā priekšvārdā Dr. hist. Gvido Straube apgalvo, ka “Mirbaha sakopotās vēstules ir visnotaļ kolorīts un vienlaicīgi diezgan precīzs hercogistes vēstures ainu attēlojums [...] Tas liecina par autora nopietno attieksmi pret pagātņi un avotiem” (9. lpp.). Viņam piebalso arī vēsturiskās uzziņas par Mirbahu sastādītāja Marija Kaupere: “Kaut gan ne visi [...] minētie fakti ir pareizi, O. fon Mirbaha darbam arī mūsdienās ir vēstures avota vērtība” (10. lpp.). Šiem apgalvojumiem recenzente kategoriski nepiekrīt. Neviens taču neizmanto par avotiem Francijas vai Anglijas vēstures pētniecībai Aleksandra Dimā, Valtera Skota vai citu autoru vēsturiskos romānus, kādēļ tad spītīgi jāpieturas pie Mirbaha darba?

Un, pat abstrahējoties no “Vestuļu” satura zinātniskās vērtības, Jelgavas muzeja izdevums vieš neizpratni. Pirmkārt, ar jau minēto zinātniskā aparāta trūkumu, otrkārt, ar izdevēju sludinātajiem principiem un to (ne)ievērošanu. Ja jau tiek veikts atkārtots Elzas Stērstes tulkojuma izdevums, cita starpā tādēļ, ka viņa kādreiz dzīvojusi Jelgavā, tad būtu loģiski sniegt ieskatu viņas biogrāfijā, taču priekšvārdā ir tikai pārpublicēta Latviešu konversācijas vārdnīcas uzziņa par Mirbahu, bet pat nav pieminēts, ka viņš jau kopš 1817. gada bijis Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības biedrs, kas būtu svarīgi sakarā ar izdevuma veltījumu biedrības jubilejai. Tāpat tiek atzīmēts, ka “Mūsu izdevumā saglabāts gan vestuļu autora, gan tulkotāja stils” (10. lpp.). Un kā tas būtu iespējams, ja tiek pārpublicēts vien Stērstes tulkojums (aiz titullapas ir pat ievietots 1899. g. izdevuma vāka faksimils) bez kādiem papildinājumiem? Turpat tālāk apgalvots, ka saglabāta “īpašvārdu rakstība, labotas tikai acīmredzamas pārrakstīšanās

² *Winkelmann E.* Bibliotheca Livoniae Historica. – 2. Ausgabe. – Berlin, 1878. – S. 369.

³ J. H. Valdemāra vēstule baronam Maidelam. Jelgavā 1877. g. 30. martā. – Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 4060. f., 1. apr., 9. l., 2. lp.

klūdas un dažas ortogrāfijas klūdas". Te nu jāsaka, ka īpašvārdu rakstībā muzeja izdevumā nav ievērota vispār nekāda konsekvence. Daži vietvārdi un uzvārdi modernizēti, daži atstāti, kā bija Stērstes tulkojumā. Piemēram, 1899. g. izdevumā ir "Tabago", bet 2010. g. – "Tobago", lai gan 17. gs. lietoja abus salas nosaukuma variantus un rakstības maiņai nekāda pamata nav, toties atstāta "Barbades sala", "Kolku rags", "Bonne" (13. lpp.) Barbadosas, Kolkas raga, Bonnas vietā. "Danijas" vietā gan ir Dānija, "Spanijas" vietā Spānija, taču "Meklenburga" atstāta ar īso "e" (26. lpp.), nevis ar garo, kā tas ir mūsdienu ortogrāfijā – Mēklenburga, ir "Lietava", bet "Islande" modernizēta par "Īslandi" (96. lpp.), ir "Pomeranija" (58. lpp.) un "Pomerānija" (96. lpp.) u.t.jpr. Līdzīgi ir ar personvārdiem – "Homers" ir iespiests mūsdienu rakstībā ar garumzīmi (15. lpp.), bet Eskulāpijs jeb Asklēpijs atstāts kā "Aeskulaps" (20. lpp.). Sprotams, kādēļ "Jekaba" vietā tiek lietots "Jēkabs", bet nav sprotams, kādēļ "Friedrichs" palicis par "Friedrihu".

Daudz nepatikamāk tomēr ir tas, ka Stērstes pieļautajām kļūdām muzeja izdevumā pievienojusies virkne jaunu (jājautā, kādas Stērstes kļūdas tad tikušas izlabotas?). Acīmredzot vecā druka nav vis tik viegli salasāma arī muzeja darbiniekiem. Jau 1. vēstulē⁴ vārdkopas "vīna ievākšanas laikā" vietā ir iespiests "viņa iesākšanās laikā" (13. lpp.), dažviet ir izlaisti un sajaukti burti un vārdi, bet visvairāk ir nepaveicies tiem pašiem īpašvārdiem. Tā Pjemonta pārtapusi par Bimontu (19. lpp.), Asīrija par Alžīriju (20. lpp.), Sakeni par Saģeniem (23. lpp.), Reke par Reģi (24. lpp.), Vunderers (Stērstei – Wunderers) par Mundereru (46. lpp.), Helmfelds par Helmfelbu (72. lpp.), "Blumentopf" par "Blumentops" (98. lpp.), Poincs (Stērstei – Pointz) par Poingu un Poinbu (98., 99. lpp.), Pretorijs (Stērstei – Prātorijs) par Pratoriju (99. lpp.), "Vrede Cure" par "Brede Cure" (102. lpp.). Vēl virkne citu kļūdu liecina par vēstures zināšanu trūkumu, ko varētu piedot pusaudzīm 19. gs. beigās (Stērstei 1899. g., kad iznāca viņas tulcotās "Vēstules", bija tikai 14 gadu!), bet ne mūsdienu izglītotiem cilvēkiem, kam pieejama visāda veida uzziņu literatūra un internets. Var saprast, ka Stērste pārcēlusī pa tiešo no vācu valodas vietvārdu "Buschhof" kā "Mežamuiža" un "Nieder-Bartau" kā "Lejas-Bārtava", bet nav sprotams, kādēļ tas nav izlabots, ja jau izdevēji sakās pazīstam arī Mirbaha oriģinālu, jo "Buschhof" ir Birži (tie, kas netālu no Jēkabpils), bet "Nieder-Bartau" – Nīca. Jau pieminētās Ēdas (*Ehden*) Stērstei ir "Edene", bet muzeja izdevumā ir jaunveidojums – "Idene" (sk., piem., 33., 102., 104., 118. lpp.)! Tikpat interesantas metamorfozes notikušas ar Režu muižu (*Reschenhof*, Vecmuižas pag.), kas Stērstei pārtapusi par "Rešņu muižu", bet muzeja izdevumā par "Nešņumuižu" (105., 111. lpp.), un Bornsmindi – Stērstei tā ir "Šķēpiņu", bet muzejniekiem "Štepiņu" muiža (30., 32. lpp.)! Nav izlabota Stērstes kļūda, pataisot Tuku-ma dzirnavnieku Vīku (*Wieck*) par "Velku" (101. lpp.) un Nasavu-Zīgeni (vāc. *Nassau-Siegen*) par "Hessenu-Siegeni" (14. lpp.), toties Kurzemes

⁴ Mirbaham vēstulu numuri ir nosaukti ar vārdiem, Stērstei – ar romiešu cipariem, aiz kuriem, vadoties pēc vācu gramatikas likumiem, viņa likusi punktu. Jelgavas muzeja izdevumā atstāti romiešu cipari, bet punkti noņemti, taču nav izlabota Stērstes kļūda numerācijā – aiz XXXIII vēstules jābūt nr. XXIV, nevis XIV.

ev. lut. baznīcas galva – superintendents – jaunajā izdevumā pārdēvēts par “superintendentu” (26., 61., 77. lpp.).

Jāpiezīmē, ka izdevumam par ļaunu nebūtu nākuši, ja ne izvērsti zinātniski komentāri, tad vismaz dažu vārdu skaidrojumi. Diez vai mūsdienu lasītājs sapratīs, ka “reģimente” ir pulks, “vaņģniecība” – gūsts, “gulži” – guldeņi, “štuceri” – švīti, “ķirspēle” – baznīcas draudze (Kurzemē tās bija arī administratīvas vienības), “tule” – muiža utt.

Kopumā ņemot, ar nožēlu jākonstatē, ka, ja Oto fon Mirbaha darbam un Elzas Stērstes veiktajam tulkojumam vēl varētu būt zināma nozīme no valodas un literatūras vēstures viedokļa, tad apskatāmajai Jelgavas muzeja publikācijai nav pilnīgi nekādas nozīmes un pozitīva piesesuma nedz kā zinātniskam, nedz kā izglītojošam izdevumam, drīzāk otrādi...

Mārīte Jakovļeva

Briedis R. Teksta cenzūras īsais kurss: prozas teksts un cenzūra padomju gados Latvijā. – Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2010. – 184 lpp.

Aizvadītajā gadā klajā nākušais Raimonda Brieža darbs nav vērtējams vienīgi kā literatūrvēsturisks pētījums, kurā aplūkota padomju cenzūras ietekme uz latviešu rakstnieku prozas tekstiem. Autors vienlaikus ir centies sniegt arī padomju cenzūras sistēmas jeb mehānisma vēsturisko analīzi, pamatoti uzsverot, ka šī cenzūra nav bijusi nemainīga, bet bijusi pakļauta Padomju Savienībā notikušo politisko, ideoloģisko un sabiedrisko procesu izmaiņām (8., 36. lpp.).

Grāmatas ievadā autors analizējis ar cenzūras darbību saistīto atmiņu stāstījumus, raksturojis padomju cenzūras sistēmu, aplūkojis līdzšinējo veikumu cenzūras vēstures izpētē un sniedzis darbā izmantoto avotu aprakstu, uzskatāmi parādot, kādu iespaidu uz tēmas izpēti atstājusi padomju cenzūrai raksturīgā slepenība (cenzūras dokumentu iznīcināšana, telefonisku un mutisku rīkojumu došana), anonimitāte un bezpersoniskums.

Cenzūras vēsturei veltītajā nodaļā dots arī cenzūras veidu īss raksturojums un uzsvērts, ka padomju cenzūra ietvēra sevī gan politisko, gan tikumisko, gan māksliniecisko cenzūru, politiskai cenzūrai pakļaujot un pieskaņojot sev visus pārējos cenzūras veidus un aptverot visa veida informāciju, ieskaitot daiļliteratūru (34.–35. lpp.). Padomju cenzūras darbības īpatnība bija tā, ka tā nekad nebalstījās uz konkrētiem likumdošanas

